

УДК 34.06

В.С. БІЛОБОРОДЬКО, Донецький національний медичний університет ім. М. Горького

УНОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З ПРОБЛЕМ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Ключові слова: надзвичайна ситуація, аварія, катастрофа, масова загибель людей, розслідування катастроф

Щорічно у світі спостерігається зростання великомасштабних катастроф. На щастя, в Україні кількість надзвичайних ситуацій за 2012 рік зменшилась на 4 % [1]. В аналізі їх причин та наслідків фахівці використовують спеціальну термінологію, але, як встановлено, в нормативно-правових галузевих і загальнодержавних документах, які діють в Україні, відсутній юридичний термін «катастрофа».

Маємо зазначити, що у спеціальній юридичній літературі вищевказаній проблемі приділяється недостатньо уваги. Кількість публікацій з цієї теми обмежена, вони поодинокі в Україні (О.І. Герасименко, К.О. Герасименко О.П. Сухін, В.Л. Андреев) та за кордоном (Д.Ю. Яковлев, Ю.В. Феофанова, А.Г. Абдуллін, В.Н. Григорьев). Роботи вищевказаних вчених, на жаль, були присвячені техногенним катастрофам, а в більшості своїй аспекту авіаційних катастроф. Тому мета дослідження статті полягає в виділенні критеріїв та встановленні методологічних засад класифікації надзвичайних ситуацій – зокрема, катастроф, та конкретизації цього поняття. Її новизна полягає в тому, що автором запропоновано власне тлумачення терміну «катастрофа» та якісні й кількісні ознаки цієї події.

Термін «катастрофа» раніше використовувався у нормативно-правових актах (Постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.1998 р. № 1099 – втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 р. № 368, де, зокрема, позначалося, що «катастрофа – великомасштабна аварія чи інша подія, що призводить до тяжких, трагіч-

них наслідків) [2, 3]. У наступному нормативно-правовому акті цей термін був замінений на «надзвичайна ситуація», в якій під один термін підвели та урівняли як аварії, що спричинили просто економічні збитки, так і катастрофи, що призвели до масової загибелі людей.

Між тим, у Класифікаторі надзвичайних ситуацій (ДК 019:2010, чинному з 01.01.2011 р.) є термін аварії – «3.3 аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування та/чи загибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, устаткування і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю» [4]. При цьому, у Кодексі цивільного захисту України, що набув чинності 01.07.2013 р., присутнє наступне позначення терміну аварії – п.4 ст.2 «аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище» [5]. При цьому, термін «катастрофа» вживається у п.19 ст.2 означеного кодексу, але в значно обмеженому вигляді: катастрофа – це велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків. У п.49 ст.1 Повітряного кодексу України зазначено, що «катастрофа – авіаційна подія з людськими жертвами, що призвела до загибелі або зникнення безвісти когось із пасажирів, членів екіпажу або третіх осіб, а також у разі отримання ними тілесних ушкоджень із смертельним наслідком під час: а) перебування у цьому повітряному судні; безпосереднього зіткнення з будь-якою частиною повітряного судна, включаючи частини, що відокремилися від цього повітряного судна; в) безпосередньої дії струменя газів реактивного двигуна; г) зник-

нення безвісти повітряного судна. До катастроф також належать випадки загибелі когось із осіб, які перебували на борту, у процесі їх аварійної евакуації з повітряного судна» [6]. Відповідно до наказу Міністерства транспорту України «Про затвердження Інструкції про порядок службового розслідування і обліку транспортних подій на Харківському і Дніпропетровському метрополітенах» від 17.02.2003 р. № 112, катастрофа – транспортна подія з тяжкими наслідками, що призвела до зіткнення пасажирських або господарських поїздів з іншими поїздами або рухомих складом, сходи рухомого складу в пасажирських або господарських поїздах на перегонах і станціях, внаслідок яких: одна людина або більше загинуло, чи шість або більше травмовано; пошкоджено рухомий склад до ступеня вилучення його з інвентарного парку [7].

Ми також звернули увагу на тлумачення цього терміну у Тлумачному словнику російської мови Д.Н. Ушакова – катастрофа [грец. *katastrōphē*] – нежданное несчастье, бедствие, событие, влекущее за собой трагические последствия [8].

Як випливає з цього, катастрофи слід розглядати як випадки з трагічними найближчими й віддаленими наслідками. У науковому розумінні подібних явищ присутні не тільки об'єктивні знання і уявлення про суть феномену, але й цілий ряд «білих плям», що виключають цілісне розуміння явища, встановлення причин його виникнення, розвитку і прогнозування віддалених результатів [9].

Слід також зауважити, що деякі техногенні катастрофи можуть розглядатися як наслідки злочинних дій або бездіяльності, і за них передбачена кримінальна відповідальність – ст.236 КК України – Порушення правил екологічної безпеки, ст.237 КК України – Неприйняття заходів по ліквідації наслідків екологічного забруднення, ч.2 ст.238 КК України – Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан чи захворюваність населення, ч.2 ст.239 КК України – Забруднення чи порча землі, ч.2 ст.240 КК України – Порушення правил охорони надр, ч.2 ст.241 КК України – Забруднення атмосферного повітря, ч.2 ст.242 КК України – Порушення пра-

вил охорони вод, ч.2 ст.243 КК України – Забруднення моря, ч.2 ст.245 КК України – Знищення чи пошкодження лісових масивів, ч.2 ст.252 КК України – Умисне знищення чи пошкодження територій що взяті під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, ч.2 ст.253 КК України – Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту оточуючої середовища, ч.2 ст.270 КК України – Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, ч.2 ст.271 КК України – Порушення вимог законодавства про охорону праці, ч.2 ст.272 КК України – Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, ч.2 ст.273 КК України – Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, ч.2 ст.274 КК України – Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки, ч.2 ст.275 КК України – Порушення правил, що стосуються безпечно-го використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд, ч.3 ст.276 КК України – Порушення правил безпеки та експлуатації залізничного, водного або повітряного транспорту, ч.3 ст.277 КК України – Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, ч.3 ст.278 КК України – Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна, ч.3 ст.279 КК України – Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства, ч.3 ст.280 КК України – Примушення працівників транспорту до невиконання своїх службових обов'язків, ч.3 ст.281 КК України – Порушення правил повітряних польотів, ч.3 ст.282 КК України – Порушення правил використання повітряного простору, ч.2 ст.283 КК України – Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда, ч.3 ст.286 КК України – Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, ст.291 КК України – Порушення чинних на транспорті правил, ч.3 ст.292 КК України – Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо-, та нафтопродуктопроводів. Ці злочини майже повністю заповнюють собою розділи VIII

«Злочини проти оточуючої середовища» (статті 236–243, 245, 252, 253), X «Злочини проти безпеки виробництва» (статті 271–275) та XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» (статті 276–283, 286, 291–292) а також IX «Злочини проти суспільної безпеки» (ст.270) Кримінального кодексу України [10]. У всіх цих злочинах кваліфікуючою ознакою виступає спричинення загибелі людей. Відповідно до ст.216 Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування цих злочинів покладене на слідчі органи Міністерства внутрішніх справ України.

Розслідування катастроф слідчими органами МВС України, як зауважує професор О.І. Герасименко, що приймав безпосередню участь в оглядах місць катастроф у 2006 р. (авіакатастрофа рейсу Пулково-612 під Донецьком) та 2007 р. (катастрофа на шахті ім. А.Ф. Засядько) роках, на жаль часто носить імпровізований характер і супроводжується нерациональним використанням наявних ресурсів, недостатньою ефективністю роботи слідчих та судових експертів. Не існує єдиного алгоритму розслідування подібних надзвичайних ситуацій.

Таким чином, на підставі зазначеного вище вважаємо доцільним запропонувати наступне тлумачення терміну «катастрофа»: катастрофа, це – подія, що сталась внаслідок природної або техногенної надзвичайної ситуації, що спричинила масову загибель людей та викликала тяжкі економічні наслідки. Ми вважаємо за доцільне виділити ознаки, які відрізняють катастрофу від інших надзвичайних ситуацій за такими критеріями:

– *масова загибель людей* – особлива ознака яка виділяє катастрофу від аварії, кількість загиблих людей, відповідно до Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенно та природного характерами за їх рівнем, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 368 від 27.03.2004 р., сягає 5–10 осіб для загальнодержавного рівня, 3–5 для регіонального рівня і 1–2 осіб для місцевого;

– *тяжкі економічні наслідки* – як ознака притаманна і аваріям і катастрофам, відповідно до Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерами

за їх рівнем, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 368 від 27.03.2004 р., збитки що досягли 150000 мінімальних розмірів заробітної плати для загальнодержавного рівня (171450000 грн за станом на квітень 2013 р.), 15000 мінімальних розмірів заробітної плати для регіонального рівня (17145000 грн за станом на квітень 2013 р.) та 2000 мінімальних розмірів заробітної плати для місцевого рівня (2286000 грн за станом на квітень 2013 р.)

– *громадський резонанс* – катастрофи на відміну від аварій мають більший громадський резонанс – загибель людей, викликає більшу увагу громадськості, ніж навіть самі серйозні економічні збитки. Громадський резонанс також має роль своєрідного каталізатора, що прискорює роботи щодо ліквідації наслідків катастрофи та розслідування причин катастрофи;

– *широкий спектр причин настання* – катастрофи на відміну від аварій можуть бути спричинені не тільки техногенними але й природними чинниками, зокрема:

– природні катастрофи:

– у земній корі (виверження вулкана, землетрус),

– у гідросфері (цунамі, повінь, лімнологічна катастрофа),

– у атмосфері (шторми, урагани);

– техногенні катастрофи:

– індустриальні (катастрофи на АЕС, катастрофи на хімічно-небезпечних об'єктах пов'язані з викидом отруйних речовин в атмосферу, вибухи на шахтах тощо.)

– транспортні (авіакатастрофи, крах поїзда, катастрофи з потопленням морських та річкових кораблів та інших плавзасобів, крупні дорожньо-транспортні пригоди тощо.)

У кожній катастрофі відповідальність за ліквідацію наслідків і компенсацію заподіяної шкоди лягає на державу, так як вона не змогла через свої органи влади, призначенні для запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям, запобігти факту катастрофи (це стосується як катастроф природного характеру, які державні органи протидії надзвичайним ситуаціям не змогли спрогнозувати та прийняти заходи для мінімізації наслідків катастрофи,

так і катастроф техногенного характеру, де відповідні контролюючі органи не змогли вчасно виявити порушення техніки безпеки тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційно-аналітична довідка про надзвичайні ситуації, що виникли на території України протягом 2012 року Державної служби України з надзвичайних ситуацій. – К., 2013. – 52 с.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій» : від 15.07.1998 р., № 1099 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 28. – С. 106.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями» : від 24.03.2004 р., № 368 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 12. – Т. 1. – Ст. 129.

4. Класифікатор надзвичайних ситуацій (ДК 019:2010, чинний з 01.01.2011) // Наказ Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики : від 11.10.2010 р., № 457. – К., 2010. – 8 с.

5. Кодекс цивільного захисту України : із змінами та допов. станом на 01 лют. 2013 р. –

К. : Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2013. – 101 с.

6. Повітряний кодекс України. – К., 2011. – 536 с.

7. Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Інструкції про порядок службового розслідування і обліку транспортних подій на Харківському і Дніпропетровському метрополітенах» : від 17.02.2003 р., № 112 // Транспорт України – нормативне регулювання. – 2003. – № 4.

6. Толковый словарь русского языка : в 4 т. – М. : Сов. энцикл.: ОГИЗ, 1935–1940. – Т. 1: А–Кюрины / [сост. Г. О. Винокур, Б. А. Ларин, С. И. Ожегов, Б. В. Томашевский, Д. Н. Ушаков] ; под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Гос. ин-т «Сов. энцикл.» ; ОГИЗ, 1935. – 1562 стб.

7. Яковлев Д. Ю. Комплексная идентификация останков человека при расследовании авиационных катастроф : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец.12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / Д. Ю. Яковлев. – Иркутск, 2002. – 21 с.

8. Кримінальний кодекс України : із змінами і допов. : станом на 9 лют. 2010 р. – К. : Правова єдність, 2010. – 152 с.

Білобородько В. С. Унормування юридичної термінології з проблем надзвичайних ситуацій / В. С. Білобородько // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 32–35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_7.pdf

Розглянуто поняття катастрофи, виконан аналіз наукової літератури, нормативно-правової, філософської та лінгвістичної бази, запропоновані критерії, за якими надзвичайну ситуацію можна вважати катастрофою, зокрема – масова загибель людей, суспільний резонанс події; надане авторське визначення терміну «катастрофа».

Белобородько В.С. Унормирование юридической терминологии по проблемам чрезвычайных ситуаций

Рассмотрено понятие катастрофы, выполнен анализ научной литературы, нормативно-правовой, философской и лингвистической базы, предложены критерии, по которым чрезвычайную ситуацию можно считать катастрофой, в частности – массовая гибель людей, общественный резонанс события; дано авторское определение термина «катастрофа».

Beloborod'ko V.S. Organization of Legal Terminology on Issue of Extraordinary Situations

The concept of catastrophe, an analysis is carried out of scientific literature, is considered, normatively legal, philosophical and linguistic base, offered criteria after which an extraordinary situation can be considered a catastrophe, in particular is mass death of people, public resonance of event; author determination of term «catastrophe» is presented.